

Tjeu van den Berk

A.W. van Renterghem (1845-1939) (2)

In de vorige Berkescheut verlieten we Albert Willem van Renterghem, de nestor van de Nederlandse psychiatrie, op het moment dat hij op 3 juni 1912 zijn eerste bezoek aan Jung aflegt in diens werkkamer in Küsnacht. Hij was naar Jung toe gereisd om bij hem in analyse te gaan. In zijn autobiografie doet hij uitgebreid verslag van de vele visites hij daarna in de maanden juni-juli maakte.

Van Renterghems verslag heeft een grote historische waarde. Hij is één van de weinige getuigen geweest van **Jungs** daadwerkelijke analyse en... die daarvan verslag hebben gedaan. Shonu Shamdasani, de bekende Jung-wetenschapper, heeft Van Renterghem enkele jaren geleden weer uit de archieven opgedolven. Hij citeert uit teksten die Van Renterghem in het Frans en Engels geschreven heeft in 1913 en later. Hij wijst op de grote historische waarde van onze Nederlander voor onze kennis van de jonge Jung.

Shamdasani weet van het bestaan van zijn autobiografie niets af. Van Renterghem heeft in 1927 die, in slechts 10 exemplaren, laten verschijnen met de uitdrukkelijke opdracht dat de inhoud ervan pas openbaar gemaakt mocht worden op 1 april 1975! Één exemplaar kreeg de Universiteit van Utrecht. In totaal 1300 pagina's! Dit werk is goudmijn, en niet alleen voor de jungiaan. Ik heb in de bibliotheek van het Universiteitsmuseum alleen de twintig bladzijden geraadpleegd die gaan over het verslag van de analyse in de maanden juni-juli.

In deze tweede Berkescheut citeer ik voornamelijk daaruit. Daarin spreekt Van Renterghem dus over de wijze waarop Jung met hem werkte, en over wat voor indruk hij op hem maakte. De ruimte van dit artikel laat slechts een beperkte keuze van citaten toe. Mocht er ooit een boek(je) verschijnen over 'Jung en de Nederlanders', dan zal Van Renterghem er zeker een prominente plaats in krijgen.

Ik zal in het Jung Bulletin nog een derde artikel nodig hebben waarin ik vertel over hoe het Van Renterghem 'jungiaans' vergaan is in Nederland ná zijn analyse. In eerste instantie zal hij een groot promotor van Jung worden, in tweede instantie, na de breuk tussen Jung en Freud in 1913, meent ook hij te moeten kiezen, en dat gaat niet zonder pijn en kleerscheuren gepaard.

Van Renterghem gaat in analyse bij Jung precies in de tijd dat de relatie tussen Freud en Jung een cruciale wending aan het nemen is. Dat heeft Albert Willem, zoals we zullen zien, goed in de gaten. Het tweede deel van *Wandlungen und Symbolen der Libido* zal begin september 1912 verschijnen. En in de maanden van zijn analyse (juni-juli) werkt Jung aan zijn Fordham-lezingen, waarin hij zijn *ruime* libido-idee zal ontwikkelen. Van Renterghem mag die lezingen van hem vertalen in het Nederlands! Een jaar later barst de bom. Maar dan zit Van Renterghem al weer in Nederland.

Als van Renterghem in zijn autobiografie verslag doet van zijn analyse, citeert hij steeds uit de lange brieven die hij in die twee maanden schreef aan zijn collega Arie van der Chijs. Die zal een jaar later ook bij Jung in analyse gaan! Van der Chijs heeft hem de brieven weer ter beschikking gesteld. De briefstijl, waarin heet van de naald de ideeën verwoord worden, maakt het verslag boeiend.

Verschillende keren geeft Van Renterghem in zijn brieven beschrijvingen van Jung in zijn doen en laten. Een paar voorbeelden.

Jung ontvangt de patiënt in zijn studeervertrek zoals hij elk gewoon bezoeker ontvangen zou. Hij meent op deze wijze zijn patiënt het meest op zijn gemak te stellen en hem te doen gevoelen dat hij hem niet als een zieke, een minderwaardige beschouwt, maar veeleer als iemand die, in moeilijke omstandigheden verkerend, om raad komt vragen en behoefte heeft zijn bezwaren aan een vertrouwde vriend te uiten. Evenmin als Freud houdt hij in tegenwoordigheid van de patiënt aantekeningen.’

Jung is naar schatting midden in de dertig jaar oud, heeft een open gezicht, is steeds in opgewekte stemming, wars van alle pose en weet tactvol om te gaan met mij, die 30 jaar zijn oudere is. Hij begrijpt dan ook wat een inspanning het mij moet kosten om op mijn leeftijd nog eens table rase te moeten maken van ingewortelde ideeën, waarvan vele niet gangbaar meer mogen worden geacht. Hij maakt mij de analyse gemakkelijk, komt me verbazend tegemoet door de kiese wijze, waarop hij zich weet uit te drukken, als tere snaren moeten worden aangeroerd.

“Uw gang is een gang naar Canossa , collega!” Er wordt van u gevergd een complete biecht, niet alleen van wat u bewust weet, maar ook van wat u onbewust mij verraadt, buiten uw weten om. Ik vermag toch in uw dromen te lezen en deze lopen vooruit op wat u stuksgewijze mij met dat materiaal meebrengend, zelf van uw onbewuste gaat vernemen. Gij meent, dat gij u zelven kent en gij zult zien, dat dit slechts ten dele het geval is. Een zelf-analyse ondergaan is nodig, niet alleen om de techniek der analyse te leren kennen, maar ook om de eigen catharsis mogelijk te maken. De subconsciente “Schmutz” moet worden verwijderd, wil men met vrucht zelf analyticus zijn.”

En zoo is het. De dromen borrelen op. Niet bedriegen mag ons haar façade, de latente droomgedachten moeten we opdelen aan de hand van de invallen.

Telkens en telkens geeft de leidsman mij uitleggingen van en antwoorden op vraagstukken, die zich tijdens de analyse van de droomstof voordoen, geeft litteratuur aan, citeert voorbeelden, vertelt ziektegevallen en bij dit alles blijkt wat een eenvoudig, kranig geleerde hij is en hoe hij over een uitgebreid weten beschikt.”

‘Van Jung vernam ik, dat hij op zijn zevende al aanving bij zijn vader, die predikant was te Bazel, Latijn te leren. Hij deed goede gymnasiale studies, snuffelde veel en vroeg in vaders bibliotheek, las werken over godsdienst en oudheidkunde. (...)

Reeds 10 jaren werkt hij onafgebroken in de analyse. Hiervoor liet hij alles varen. Van 8 tot 11 des ochtends werkt hij voor zichzelf. Zijn verdere dag is gewijd aan onderzoek, college-geven, patiënten behandelen. Des Zondags houdt hij vacantie en zeilt op ’t Züricher meer. Hij leeft hoogst eenvoudig.

In Sept. van dit jaar is hij voornemens drie lezingen te houden in New York over het Libido-vraagstuk. Hieromtrent heeft hij inzichten, die enigszins afwijken van die van Freud. Hij heeft me toegestaan, deze in het Hollandsch te vertalen.”

Al tijdens zijn eerste bezoek staat een droom van Van Renterghem centraal. Jung laat hem aanvoelen dat de ‘manifeste’ uitleg die Van Renterghem er aan geeft slechts een opstapje is

naar de 'latente'. Maar dat zal tijdens latere visites wel duidelijk worden. Het is een merkwaardige droom. Voor een goed begrip moeten we niet vergeten dat Van Renterghem tot dan toe in Nederland alleen maar de hypnotische suggestie therapie toepaste. **psychoanalyse** ervaring was hem vreemd. Het is een merkwaardige droom maar Van Renterghem had al kundig geanalyseerd

'Mijn leermeester vond het goed, dat ik hem een droom zou vertellen, die ik enkele weken tevoren had gedroomd en opgeschreven.

Ik sta en houd in de rechterhand mijn hoofd, dat van den romp gescheiden is. In de nevenkamer zijn drie chirurgen. Van een dezer drie wil ik bij het terugplaatsen van het hoofd op de hals niet worden geholpen. Een stuk spier van de hals ruk ik weg en eet het op, een stuk spier van de arm en een ander van het been werp ik weg. Vaag ontwaar ik naast mij een tweede lichaam zonder hoofd.

Op Jung's vraag of ik invallen bij dit droomstuk heb, vertel ik hem, dat ik heb gepoogd een verklaring te vinden van deze droom en het mij toeschijnt, dat zij een wensvervulling inhoudt.

Mijn gebrek aan kennis der psycho-analyse zou worden gesymboliseerd door de romp zonder hoofd. Drie chirurgen, d.i. drie analytici kunnen mij helpen om het hoofd op de romp te zetten. Deze, wier geschriften ik gelezen heb, zijn Freud, Jung en Stekel. Van een van dezen, Stekel, wil ik niet geholpen zijn, zijne droomuitleggingen toch zijn mij te cru, te plat sexueel. Het behouden en opeten van een deel, een spier van de hals, zou beduiden, dat ik naast de analyse toch als wapen dat deel, een stuk van mijn therapeutisch kunnen, de suggestie, behoud, een ander deel, de verlaten cathartische methode verwerp. Het 2e lichaam zonder hoofd zou mijn collega Van der Chijs zijn, die evenals ik nog vreemdeling is op psychoanalytisch gebied en na mij de operatie hoopt te ondergaan.

Wat de manifeste droom aangaat, vindt Jung mijn duiding voor de hand liggend. Hij wijst echter op het feit, dat achter deze manifeste droominhoud de latente droomgedachten schuilen en het er om gaat, deze uit te vinden. Daartoe dienen ons de invallen, die wij bij de verschillen, de elementen van de droomfaçade krijgen en die men eerlijk moet uitspreken, onverschillig of de inval de patiënt onbelangrijk, onzinnig toeschijnt of men meent, dat hij er niet bij behoort of wel pijnlijk zou zijn om mee te delen. Vaak voelt men weerstand om de inval te uiten en de ervaring leert, dat *zonder uitzondering* de inval die men geneigd is te onderdrukken, van groot gewicht is en vaak beslissend voor het vinden van het latente onbewuste.'

Van amplificatie is nog geen sprake! Jung is nog geheel freudiaan hier.

Je merkt dat Van Renterghem gaandeweg enthousiast wordt over de psycho-analyse. Van Renterghem loopt naarmate de analyse vordert, warm voor de nieuwe stroming.

'Deze **psychologie** toch is de enige, die ons zenuwen zieleartsen waarachtig rijp kan maken, om de psychisch gestoorde te begrijpen en beter te helpen dan tot dusverre het geval was. We moeten leren ons in te leven in patiënts gedachtenwereld. Dan pas vermogen wij de draad te vatten om hem uit de doolhof van zijn verward gedachtenleven vrij te maken! (...) Wij staan voor, maken een omwenteling mee in de thérapie van geestesstoornissen. Nog wordt de

psychoanalyse als ketterij beschouwd en belachelijke gemaakt. Maar elke nieuwe vinding is dat lot bereid. “L’histoire se répète sans fin.”

‘Vier à vijf maal in de week zet ik mijn tochten naar Kussnacht voort en geniet van het onderhoudend college. Dr. Jung interpreteert mijn dromen en geeft vaak een brede uitlegging van vraagstukken, die met deze verband houden. Je kunt niet geloven, wat een onmetelijk veld de nieuwe **psychologie** aanbiedt en hoe dit nog grotendeels braak ligt. Het geldt hier niet alleen een techniek aanleren voor droomduiding en voor een behandeling van neurosen, maar veeleer het scheppen van een nieuwe wetenschap, die een totale omwenteling beoogt zowel van de normale als van de pathologische **psychologie**, alsmede een pedagogie, sociologie enz. Daarvoor zijn nodig uitgebreide studies op het gebied der oudheidkunde, landen volkenkunde, van godsdienstleer met al den aanhang van dien.’

Ondertussen vat Van Renterghem het plan op, terug zijnde in Nederland een boekje te publiceren over de psycho-analyse. ‘Ik leer veel en gaar bouwstoffen voor een opstel over psycho-analyse, dat ik aan de Hollandia-Drukkerij te Baarn voor Januari 1913 heb beloofd.’ Jung geeft hem verschillende eigen teksten voor dat boekje. Hij werkt er driftig aan op zijn hotelkamer. [In de derde Berkescheut kom ik daar uitgebreid op terug].

Regelmatig bezoekt Van Renterghem in Zürich de bijeenkomsten van de **Psychoanalytische Vereniging**. Daar ontmoet hij de naaste medewerkers van Jung (bv. Riklin en Maeder, die hij beiden zeer waardeert) maar ook andere, meer Freud-geïnteresseerden. Hij merkt ook hoezeer het rommelt tussen beide kampen. Ook kijkt hij daar met de nodige scepsis naar veel ‘vrouwvolk’ dat Jung euforisch aanbidt. Een enkel citaat uit de verslagen van die bijeenkomsten.

‘Op de vergadering bracht Pastor Pfister verslag uit van een uitstapje door hem naar Wenen gemaakt, waar hij Freud had gesproken. Hij vernam van deze, dat Dr. Adler, die het in onderdelen met de meester oneens was, zich had afgescheiden, dat hij een nieuw tijdschrift had opgericht, enz. Het is, blijkt mij, nu met de Analyse als destijds met de Hervorming. Met een beetje goede wil ontdekt men hier naast Luther, een **analytische** Melanchton, een dito Zwingli, etc.

Ik bezocht tot heden tweemaal het Seminarium, dat Jung in zijn woning eenmaal in de veertien dagen geeft, aan wie maar wil. Na afloop wordt in de tuin gewandeld, voorts landelijk gesoupeerd met brood en vruchten. Ik maakte er kennis met **Jungs** moeder, een eerbiedwaardige dame, die glunderde toen ik haar meedeelde hoezeer ik haar zoon waardeerde. Maar het Seminarium zelf [letterlijk een kweekplaats van zaden!] boeide mij matig. De zaaier liep in het vertrek ijsberend op en neer, commentariërend een der Drei Abhandlungen über Sexualtheorie van Freud en de opinie vragend aan de vergadering. Het geheel deed mij denken aan de ruzies van de kerkvaders bij het commentariëren van de Evangelies. Met dit verschil, dat zij het deden na Christus’ dood, terwijl onze Heiland hier nog in levende lijve in Wenen resideert. Voor mij als jongingewijde, vond ik dit verwarrend. Hinderlijk vond ik bepaald en ietwat naar komedie zwemend de wandeling in de tuin van de apostel Jung, omstuwd door zijn leerlingen, die aan zijn lippen hingen en geen woord wilden missen van den begenadigde. Intussen is Jung naast Freud ontegenzeggelijk een groot figuur. Van de analytici zijn beider geschriften het best, het voorzichtigst gesteld.’

‘Van Dr. Strasser vernam ik, dat de verhouding tussen Bleuler [directeur van de Burghölzli-kliniek en **Jungs** promotor] en Jung te wensen overlaat, ook dat hij als lid uitgetreden is uit

het door Jung tegenwoordig gepresideerde **Psychoanalytische** Verein, omdat hij vond, dat men als leden hiervan uitsluitend medici diende toe te laten, terwijl men nu vele leken als: predikanten, onderwijzers, oud-patiënten toestond lid van de vereniging te worden. Voorts ging men, meende hij, in het Verein onder Jung's leiding te veel de mystieke kant op. (...) Zoals je ziet, bestaan overal conflicten en doen zich deze kwesties als complexen voor, even goed als in onze eigen psyche. Intussen ga ik voort met lezen, geef mijn ogen goed den kost en vergaar ijverig honing, waar ik ze vinden kan. Het is goed om met deze zaken te leven en er zich goed in te leven. Alles ondergaat een langzame evolutie.'

Tot slot een citaat uit zijn laatste brief aan Van der Chijs op 19 juli. Men merkt hoe een enthousiaste jungiaan hij is geworden, en hij onderwerpen aanroert die ná 1912 bij uitstek jungiaans zullen zijn, zoals het collectieve onbewuste. Ook al gebruikt Van Renterghem die term nog niet.

'Je moet noodzakelijk de doop ondergaan, wil je zelf leren dopen.

Vrijdag 19 Juli. Dit is mijn laatste bericht uit Zürich. Morgen breng ik mijn eindbezoek aan Jung. (...) Een paar dromen die ik hem voorlas, vond hij leerzame voorbeelden van het archaisch denken van ons onbewuste. Dit is rijk aan symboliek. Zelfs de gans ongeletterde mens brengt die in zijn dromen aan en werkt er mee, als had hij diepzinnige oudheidkundige en mythologische studies gemaakt. Dit nu maakt de studie zo mooi. We denken in onze dromen als onze voorvader, de oermens, in de steentijd deed. Dit alles is in ons bewaard, zoals bij de vogel het instinct om zijn nest te bouwen, bij de spin het instinct om haar web te weven. Het sexuele beschouwd door die bril neemt een andere vorm aan. Als vorser is Jung zelfstandig, hoezeer zijn ideeën ook bevrucht mogen zijn door de geest van Freud. (...) Het is met de analyse als met zoveel andere goede dingen. Heb je er eenmaal van geproefd, dan laat je het niet los. Wat vooral zo prettig is, je helpt mee opbouwen. Het is een jonge wetenschap in evolutie. De fundamenten zijn gelegd. Ieder kan een handje helpen aan den verdere opbouw. Misschien verbaas je je een beetje over de lyriek van een oude man. Maar ik voel het zoo, en deze studie werkt als verjongend.'

Hij vermeldt op het einde nog een anekdote over het honorarium.

'Toen ik bij mijn laatste bezoek aan Dr. Jung hem mijn schuld betaalde, voegde hij mij met een ironisch lachje toe: 'Dieses Geld wird mithelfen die Übertragung zu lösen''!

Zoals gezegd, in de volgende scheut zullen we zien hoe het Van Renterghem, teruggekomen in Nederland, verging als pleitbezorger van Jung en Freud.